

PASKALYA'NIN TARİHLENDİRİLMESİ PROBLEMİ: HESAPLAMA YÖNTEMLERİ, FARKLILIKLAR VE TARTIŞMALAR

Yasin GÜZELDAL*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 30 Mayıs 2023, **Kabul Tarihi:** 15 Eylül 2023, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2023, **Atf:** Güzeldal, Yasin. "Paskalya'nın Tarihlendirilmesi Problemi: Hesaplama Yöntemleri, Farklılıklar Ve Tartışmalar". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 23/2 (Eylül 2023): 601-622.

DOI: 10.33415/daad.1307470

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 30 May 2023, **Accepted:** 15 September 2023, **Published:** 30 September 2023, **Cite as:** Güzeldal, Yasin. "The Problem of Dating Easter: Calculation Methods, Differences And Controversies". Journal of Academic Research in Religious Sciences 23/2 (September 2023): 601-622.

DOI: 10.33415/daad.1307470

Öz

Bu çalışma, Hıristiyanlığın en önemli bayramlarından biri olan Paskalya'nın tarihini belirleme sürecinde ortaya çıkan zorlukları, bu zorlukların üstesinden gelmede kullanılan astronomik hesaplama yöntemlerini ve dinî tartışmaları ele almaktadır. Hıristiyan dünyası için tarihsel ve dini bir anlam taşıyan Paskalya'nın her yıl değişen tarihi, kiliseler arasında anlaşmazlıklara yol açmış ve bu durum birtakım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu anlaşmazlıkların kökeninde ise pratik ve teolojik birtakım problemlerin var olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, öncelikle konunun pratik yönü ele alınarak, astronomik hesaplama yöntemlerinin Paskalya tarihlerinin hesaplanmasında nasıl kullanıldığı incelenmiş ve okuyuculara bu alandaki teknik bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. Zira Ay ve Güneş hareketleri arasındaki ilişki, Paskalya tarihinin belirlenmesinde temel bir role sahiptir. Bu yöntemlerin açıklanmasının, Paskalya'nın değişken tarihini daha iyi anlamaya yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bir diğer husus, konunun teolojik yönüdür. Farklı kiliseler arasında Paskalya tarihleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır ve bu da hem ibadetlerde hem de teolojide birtakım ayrılıklara ve anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, Paskalya'nın tarihlendirilmesi ile ilgili olarak Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından 7.

*Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, yasinguzeldal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7349-5388

yüzyıla kadar geçen süre içerisindeki tartışmalar, farklı takvim döngüleri, Roma-Kelt kiliseleri arasındaki Paskalya anlaşmazlığı üzerinde durulmuştur. Makale, bu problemin arka planını, hesaplama yöntemlerini ve ortaya çıkan tartışmaları ele alarak okuyuculara bu konuda bilgi sunmaktadır. Paskalya'nın günümüzde dahi Hristiyanlar arasında henüz ortak bir tarihte kutlanamaması, bu konuyu incelemeye değer kılan bir faktör olarak görülmüştür. Bu bağlamda çalışmada, deskriptif ve tarihsel metod kullanılarak Paskalya tarihinin belirlenmesindeki zorluklar ve farklı görüşlerin kökeni detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmanın, dini pratiklerin, tarihsel ve teolojik anlaşmazlıkların, kültürel etkileşimlerin ve dini çeşitliliğin anlaşılması noktasında Dinler Tarihi çalışmalarına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Roma Kilisesi, Kelt Kilisesi, Erken Orta Çağ, Paskalya

The Problem of Dating Easter: Calculation Methods, Differences And Controversies

Yasin GÜZELDAL*

Extended Abstract

602 | db

Easter is an important Christian holiday celebrated on a different date each year. The calculation of the date of Easter is based on the lunar year. The lunar year lasts approximately 354 days, while the solar year lasts, on average, 365 days. However, the calculation of the date of Easter is a mathematically challenging problem, and due to the use of different calculation methods, different Easter dates have been observed throughout history among Christian churches to reflect the crucifixion and resurrection of Jesus Christ. For example, the Eastern Church used the Alexandrian calculation method, while the Western Church used the Roman method. This situation led to various efforts to achieve unity within the Christian world. As a result of these different calculation methods, Easter was celebrated on different days between the Eastern and Western churches. By the 7th century, it became evident that there were different calculation methods in the West. The British Isles became the focal point of this difference, with accusations of religious heresy. Although Celtic Christians eventually accepted the Roman calendar at the Synod of Whitby, some Christians resisted the norms imposed by the Roman Church for many years. During this period, three tables (Dionysian, Victorian, and Celtic-84) were used in Western Europe to list these dates, but they did not always yield the same Easter date. However, all Christians must celebrate Easter on the same day. If dating is not unified, several theological and practical problems are inevitable. If the date of Easter is different, the general Christian calendar may differ by up to eighteen weeks, directly affecting the start of the Passion Week (Holy Week), the beginning of Lent (Ash Wednesday), Ascension, Pentecost, liturgical

* Dr., Ministry Of Education, yasinguzeldal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7349-5388

readings, daily prayers in monasteries, and fasting times. Christians celebrate Easter to commemorate the death and resurrection of Christ, as these events are believed to bring forgiveness of sins and salvation. Therefore, it is believed that the relationship between the positions of the Sun, Moon, and Earth should symbolically reflect the correct theology for those seeking to determine the date of Easter. Ultimately, proponents of the Celtic-84, Victorian, and Dionysian calculation methods claimed their method was correct, and the others violated fundamental principles. At the Synod of Whitby, held in 664 to end the schism, the Churches of Britain, except for the Celtic Church, adopted the Roman calendar. This is also seen as the time when Roman authority began to prevail in Britain. Today, Easter is still celebrated on different dates by Eastern and Western Christians. Astronomical calculations, cultural differences, and adherence to tradition can explain the main reasons for this difference between Western and Eastern Christians. To understand why the debate on the date of Easter, which began in the early Christian era and was considered important by many clerics until the Early Middle Ages, is so crucial, it is necessary first to understand how the date of Easter was determined. It is then essential to grasp the significance of Easter in the theology of that period and, in relation to this, see how theology was intricately intertwined with practice. Although it would have been possible to establish a unified date for Easter across all countries by adhering to a straightforward rule tying it to a specific calendar month, such a consensus has never been achieved. This disparity can be attributed to variations in the calculation methods employed in different regions. The early Christian communities initially utilized a calculation method rooted in the Jewish calendar. However, as Christianity gained acceptance within the Roman Empire and spread throughout Christian communities, the Western churches adopted a calculation method aligned with the Christian calendar. Nearly all mainstream Christian churches shared a common date until the Gregorian Reformation in the 16th century. Nevertheless, the Eastern churches did not embrace this reform and continued to observe Easter according to the Julian calendar, employing a calculation method based on this calendar. Even today, these divergent calculation methods result in discrepant conclusions regarding the appropriate date for Easter. Consequently, reaching a consensus among Christian communities on a universal Easter date is arduous. In this research, the history of Easter will be examined, starting from the 2nd century and continuing until the 7th century. At that point, the different methods of calculating Easter, which were also the main topic of discussion in this research, were presented. Then, the scientific and tradition-based debates were analyzed upon which these methods were based. The focus was not only on the astronomical aspect of the issue but also on the practical and theological implications of this debate. This research aimed to provide readers with a perspective on the dating of Easter, a highly significant matter for Christians, and shed light on this crucial historical period.

Keywords: Christianity, Roman Church, Celtic Church, Early Medieval, Easter

Giriş

Erken Orta Çağ dönemi, Batı Avrupa tarihinin en karmaşık ve zorlu dönemlerinden biridir. Bu dönemde, Paskalya'nın tarihlendirilmesi de oldukça problemleri bir konu olarak tarihteki yerini almıştır. Zira Hıristiyanlık dünyasında kutlanan en önemli bayramlardan biri olan Paskalya, farklı hesaplama yöntemleri nedeniyle her yıl farklı bir tarihte kutlanmıştır. Bu durum, hem Doğu hem de Batı kiliseleri arasında uzun yıllar boyunca devam eden tartışmaların temelini oluşturmuştur. Dahası, bu durum Batı Hıristiyanlığının kendi içinde fikir birliği yapamadığı bir konu olarak bilinmektedir. Hatta bu anlaşmazlığın İrlandalı misyonerler aracılığıyla Britanya'ya yayılan Hıristiyanlığın ilerlemesini sekteye uğrattığını söylemek mümkündür. Ayrıca Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki teolojik problemlerin üst seviyelerde olduğu Erken Orta Çağ'da, Batı Hıristiyan dünyası içinde bulunan ve Papalığa bağlılığını bildiren Kelt Kilisesi'nin, teolojik düzlemde aynı görüşe sahip olsa da Paskalya konusunda farklı bir tutum takınması bu konunun ciddiyetini gösteren önemli bir durumdur.

Konunun bir diğeryönü ise Roma Katolik Kilisesi'nin otoriter kimliğinin dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. İmparator Konstantinos'un (öl. 337) himayesinde toplanan İznik Konsili ile Hıristiyanlık üzerindeki Roma etkisi önemli ölçüde görülmeye başlanmış, Papa I. Leo (440-461) ve Papa I. Gregorius (590-604) gibi papalar tarafından ise Roma piskoposunun tüm Hıristiyan âleminin en yüksek otoritesi olma rolü daha da ileriye taşınmıştır. Özellikle I. Leo'nun Hıristiyan Roma'nın pagan Roma'nın sınırlarını aştığını çünkü Roma'nın Mesih'in mesajı sayesinde İmparatorluk tarafından hiç kontrol edilmemiş bölgelerde dahi otoriteye sahip olduğunu iddia etmesi bunun en bariz örneğidir. Buna göre Erken Orta Çağ'da Roma bir zamanlar dünyevi bir krallığın merkezi olduğu gibi, şimdi de tüm dünyaya yayılan ruhani bir krallığın başı olarak görülmüştür. Germen kabilelerin tehditleri, sapkınlık olarak kabul edilen farklı inançlar ve siyasi çalkantıların bolca yaşandığı bir dönemde, uygulamalarda birlik ve bu tek otoriteye boyun eğme, Roma Kilisesi'ne göre dindarlığın gerekli unsurları olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yüzden Papalık için herkesin dini görevleri "Roma usulüne" göre yerine getirmesi önemli bir husustur. Herhangi bir toplum Hıristiyanlığı kabul ettiğinde, Batı Hıristiyanlığının siyasi olarak baskın olan Roma kanadı, genç kiliselerin Roma modelinde örgütlenmesinde ve Latince ibadet etmeyi, Roma'nın ayinini takip etmeyi ve Roma'nın müziğini öğrenmesi noktasında ısrarcı olmuştur. Bu nedenle de birçok ibadetin ve özel günün kendisinden bağımsız yapılamadığı ve tarihi belirlendiğinde adeta bir domino etkisine sahip olan Paskalya'nın kutlanma zamanı ciddiyetle üzerinde durulan bir mesele olmuştur. Ancak Roma Katolik Kilisesi'nin otoritesine ters düşen bir anlayışın 6. ve 7. yüzyıllarda Britanya'daki Kelt Hıristiyanları arasında görüldüğü

bilinmektedir. Bu farklılığın zemininde kültürel kodların yer aldığı ve dini geleneğe bağlılık noktasında muhafazakâr bir tutumun sergilendiği görülmektedir.¹

Hıristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren başlayan ve Erken Orta Çağ'a kadar birçok din adamı tarafından önemli görülen Paskalya tarihi tartışmalarının neden bu kadar önemli olduğunu anlamak için öncelikle Paskalya tarihinin nasıl belirlendiğini kabaca anlamak gerekir. Sonrasında ise Paskalya'nın o dönemin teolojisindeki önemini kavramak ve bununla ilişkili olarak da teolojinin pratikle nasıl ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiğini görmek gerekmektedir. Bu araştırmada öncelikle Paskalya'nın tarihini belirlemek için 2. yüzyıldan başlayıp 7. yüzyıla kadar devam eden çalışmalar incelenecektir. Zira Paskalya tartışmaları 2. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış ve 7. yüzyılda hatları belirlenerek günümüze kadar gelmiştir. Whitby Sinod'u burada büyük önem arz etmektedir, çünkü bu sinodda alınan kararlar ile ana akım Hıristiyanlığın Paskalya konusundaki tutumu netleşmiştir. Bu noktada, öncelikle araştırmanın temel tartışma konusu olan Paskalya'nın hesaplanmasındaki farklı yöntemler gösterilecek, sonrasında bu yöntemlerin dayandığı bilimsel ve geleneğe dayalı tartışmalar incelenecektir. Ayrıca meselenin sadece astronomik yönüne odaklanılmayacak aynı zamanda pratikte ve teolojik anlamda bu tartışmanın ne gibi sonuçlar doğurduğu ele alınacaktır. Bu araştırmanın amacı, Hıristiyanlar için oldukça önemli bir mesele olan Paskalya'nın tarihlendirilmesi konusunda okuyuculara bir perspektif sunmak ve tarihin bu önemli dönemine ışık tutmaktır.

Paskalya'nın Tarihlendirilme Çalışmaları

Paskalya'nın tarihini yıldan yıla tahmin etmeye çalışmak karmaşık bir süreçtir. Çünkü bu tarihin belirlenmesinde kullanılan parametreler (Dolunayın gerçekleşeceği tarih ve haftanın hangi gününün Paskalya için kutlanacağını belirlemek gibi) Ay ve Güneş takvimlerinin birbiriyle hesaplanmasını gerektirmektedir. İlk dönem Hıristiyanları Paskalya'yı, haftanın hangi gününe denk gelirse gelsin Yahudi dini takvimine göre yılın ilk ayı olarak kabul edilen "Nisan" ayının 14'ünde kutlamışlardır (bahsedilen ay Gregoryen takviminde² Mart-Nisan aylarına denk gelmektedir).³ Paskalya'nın 14 Nisan'da kutlanmasını savunan kişilere

¹ D. J. O'Connell, "Easter Cycles in the Early Irish Church", *The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 6/1 (1936), 77-84; Peter Brown, *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200-1000* (Chichester, West Sussex ; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2013), 39, 61, 248, 360, 365.

² 1582 yılında Jülyen takviminin yerine Papa XIII. Gregorius tarafından ilan eden bir papalık genelgesiyle yürürlüğe giren takvimdir. Christoph Clavius, *Romani Calendarii A Gregorio XIII. P. M. restitviti explicatio S. D. N. Clementis VIII. P. M. Ivssv edita : accessit confutatio eorum, qui Calendarium aliter instaurandum esse contenderunt* (Romae: Zannetti, 1603).

³ Çık. 12:1-2, 6.

Quartodecimanlar (on dörtçüleri) denilmektedir. Bu nedenle ilk dönem tartışmalarının odak noktasında Paskalya'nın kutlama günü ve zamanı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre, Paskalya'nın Yahudi Fısıh Bayramı ile aynı günde kutlanması ayrı bir problem, Paskalya'nın Pazar günü dışında başka bir günde kutlanıp kutlanamayacağı ise başka bir problem olarak görülmüştür.⁴ Ayrıca, bu tartışmaların arka planında Paskalya bayramının özünde hangi olayı anmak için kutlandığı konusu çok net değildir. Dolayısıyla ilk dönem Hıristiyanlarının Paskalya Bayramı ile anmak istedikleri olayın öncelikle Mesih'in ölümü mü yoksa dirilişi mi olduğu problemleri bir konudur.⁵

Anadolu'daki Hıristiyanlar, havariler Yuhanna ve Filippus'un örneğini takip ederek Paskalya'yı her zaman Nisan (Yahudi) ayının on dördünde kutlarken; Roma Kilisesi ise, Hıristiyan âleminin geri kalanının da uyguladığı gibi, Mesih'in ölümünü her zaman Cuma günü, dirilişini ise ilkbahar ekinoksundan sonraki ilk dolunayı takip eden Pazar günü kutlamış ve Paskalya oruçlarını da son güne kadar sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, Anadolu ve güneyindeki Hıristiyanların oruçları diğer kiliselerin orucundan birkaç gün önce Nisan ayının on dördünde sona erdiği için bu durum büyük bir probleme neden olmuştur. Nitekim ilk uygulama Mesih'in ölümünü, ikincisi ise dirilişini vurgulamaktadır. Bu konudaki ilk tartışma Polikarpos (öl. 155) ile Roma piskoposu Anicetos (öl. 168) arasında, Polikarpos 150 ile 155 yılları arasında Roma'yı ziyaret ettiğinde gerçekleşmiştir. Polikarpos, Yahudi 14 Nisan'ını kutlama geleneğine bağlı kalmış olsa da, ne Anicetos'u aynı şeyi yapmaya ikna edebilmiş ne de Anicetos onu bu günü kutlamamaya ikna edebilmiştir.⁶

⁴ Bu konu ile ilgili olarak ilk dönem kilise babalarından olan Eusebius (öl. 339), tüm Asya'daki cemaatlerin, eski bir geleneğe dayanarak, Yahudilere kuzu kurban etmelerinin emredildiği ayın 14. gününün İsa Mesih'in Fısıh Bayramı olarak kutlanması gerektiğine inandıklarını söylemektedir (Levililer, 23:5; Mısır'dan Çıkış, 12:6). Bu nedenle, haftanın hangi günü olursa olsun, oruç ibadetinin o gün sona ermesi gerekmektedir. Ancak Eusebius, dünyanın geri kalanındaki kiliselerin bu tarihte oruçlarını sona erdirmediğini, çünkü havari geleneğinin kendisinin yaşadığı döneme kadar devam eden, yani orucu "Kurtarıcının" dirilişinden başka bir günde sona erdirmemeyi prensip olarak kabul ettiklerini söylemektedir. Eusebius, bu nedenle sinodlar ve piskopos meclislerinin toplandığını ve hepsinin yazışmalarla tek bir rıza ile Rab'bin Dirilişi gizeminin Pazar gününden başka bir günde kutlanmaması ve Paskalya orucunun sona erdirilmesinin sadece o gün uygulanması gerektiğine dair bir kilise karamamesi hazırladığını belirtmektedir. Eusebius Pamphilius, "Church History", çev. McGiffert, Rev. Arthur Cushman, *NPNF2-01. Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed. Philip Schaff (New York: Christian Literature Publishing Co.: Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1890), 1/V-23, 374.

⁵ Mehmet Katar, "Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması", *Dini Araştırmalar* 3/8 (01 Haziran 2000), 28, 33. Bu noktada, tarihi verilerden net bir çıkarım yapmak mümkün gözükmez de ilk dönem Hıristiyanlarının Tevrat temelli bir yaklaşımı, yani Nisan'ın 14'ünde Fısıh kuzusunun kurban edilmesi emri (Mısır'dan Çıkış, 12:6) doğrultusunda bir tutum sergiledikleri düşünülebilir.

⁶ Alban Butler, *Lives Of The Saints, With Reflections for Every Day in the Year* (N.Y., Cincin-

Paskalya tartışmasının dozu 2. yüzyılın sonlarında daha ciddi bir şekilde artmıştır. Bu defa tartışmanın tarafları Efes piskoposu Polikrates (öl. 196) ve Roma piskoposu Victor'dur (öl. 199). Papa Victor, Paskalya'nın Pazar günü kutlanması için tüm Hıristiyan dünyasında resmi bir uygulama belirlemek istediğinde, Polikrates tüm Anadolu ve Asya kiliseleri adına yazarak, havarilerin Paskalya'yı Nisan ayının 14. gününde kutlamayı kendilerine öğrettiklerini savunmuştur. Mektubunda, hepsi de Quartodeciman olan İzmirliler Polikarpos, Eumenia'lı Thraseas (öl. 170), Sagaris (öl. 175), Papirius (öl. 2. yy?) ve Melito'nun (öl. 180) otoritelerine başvurmuştur.⁷ Bu tartışma Asya kiliseleri ile Roma kiliseleri arasında ciddi bir kopuşa neden olmuştur. Bu noktadan itibaren sürecin tam olarak nasıl ilerlediği bilinmese de Roma uygulaması yavaş yavaş Asya'ya üstün gelmiş ve neticede İznik Konsili'nde (325) Asya uygulamasının kınanması kararı alınmıştır.⁸ Bu karar Asya piskoposları tarafından olduğu kadar geri kalan diğer kiliseler tarafından da kabul edilmiş, bu süreçte sadece dağılık halde bulunan kiliseler daha önceki uygulamaya bağlı kalmaya devam etmiş ve sapkın olarak damgalanmışlardır. Böylece İznik Konsili'nde alınan kararlar neticesinde Roma ve İskenderiye Kiliseleri tarafından Paskalya'nın ilkbahar ekinoksundan⁹ sonraki ilk dolunayı takip eden Pazar gününde kutlanması resmi bir zemine oturtulmuştur.¹⁰

Paskalya tartışmasındaki üçüncü evrenin Roma merkezli bir anlayışla şekillendiğini söylemek mümkündür. Nitekim İznik Konsili sonrası Roma'nın Paskalya'yı daha doğru bir şekilde belirlemek ve Paskalya tarihini diğer kiliselere duyurmak amacıyla art arda benimsediği ve reddettiği farklı takvim döngülerinin olduğu bilinmektedir. Zira bu evrede Hıristiyanlığın sınırları genişledikçe Paskalya tarihini bildirmek için diğer

nati [etc.] Benziger Bros., Inc., 1894), 149; Michael Walsh (ed.), *Butler's Lives of the Saints* (San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991), 56.

⁷ Eusebius Pamphilius, "Church History", 1/V-24, 90.

⁸ Burada bahsedilen kiliseler başta Antakya ve Suriye Kiliseleri olmak üzere Roma Kilisesi dışında kalan Asya kiliseleridir.

⁹ Paskalya tarihini hesaplamak için ilkbahar ekinoksunun ne zaman gerçekleştiğini bilmek gerekmektedir. Ancak, geç antik dünyada farklı gruplar alternatif tarihler noktasında fikir birliğine varamamışlardır. Buna ek olarak, Jülyen takvimiyle ilgili sorunlar nedeniyle, ekinoks tarihi zaman geçtikçe takvim yılında daha da erkene kaymıştır. Bugünkü imkanlar ışığında yapılan araştırmalar sonucu 1. yüzyılın başlarında 22-23 Mart'ta gerçekleştiği bilinen bahar ekinoksu, İznik Konsili'nde (325) 20 Mart'ta, 8. yüzyılın başlarında ise 17 Mart'ta gerçekleşmiştir. Duncan Steel, *Marking Time: The Epic Quest to Invent the Perfect Calendar* (New York: Weinheim: Wiley, 2000), 159. Neticede 21 Mart tarihi dini ekinoks olarak kabul edilir ve Kuzey yarımkürede bahar ekinoksu için sabit bir referans tarihi olarak Gregoryen takvim reformu tarafından belirlenmiştir. Ancak, gerçek ekinoks tarihi bazı yıllarda 19, 20 veya 21 Mart'a denk gelebilir.

¹⁰ İznik Konsili'nin bu problemi çözen ya da en azından nihai bir çözüme işaret eden kararının metni günümüze ulaşmamıştır. Ancak Eusebius'un «Konstantin'in Hayatı» (*Βίος Μεγάλου Κωνσταντίνου*, III, xviii.) adlı eserinde bu konuya dair önemli bilgiler yer almaktadır. Eusebius Pamphilius, "Church History", 1/524; Eusebius Caesariensis, "De vita Imperatoris Constantini", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862), 54, III-18.

kiliselere gönderilen mektuplar uzak bölgelere zamanında ulaşamadığından Paskalya çizelgeleri icat edilmiştir. Böylece bir çizelge, Paskalya tarihlerini geleceğe doğru listeleyebilir ve neticede her kilise Paskalya'yı ne zaman kutlayacağını bilebilirdi. 6. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Batı Avrupa'da kullanılmakta olan bir dizi çizelge bulunmakta ve bunların hepsi Paskalya tarihini hesaplama biçimleri bakımından farklılık göstermekte, dolayısıyla çoğu zaman çelişkili tarihler vermekteydi.¹¹ Örneğin, Roma ve İskenderiye'de Paskalya'nın hesaplandığı ay döngüleri tek tip değildi. Roma, Hippolytus'un yüz on iki yıllık döngüsünden¹² sonra seksen dört yıllık bir döngüyü benimsemiş, ancak her ikisi de tatmin edici sonuçlar vermemiştir. İskenderiye, Meton'un (MÖ 5.yy) daha doğru olduğunu kabul ettiği on dokuz yıllık döngüye bağlı kalmıştır. Meton, bu döngünün tam gün sayısının yedi ara ay da dahil olmak üzere 6940 gün ve 235 aydan oluştuğunu belirtmiştir. Bu tam sayıların kullanılmasının Ay-Güneş takviminin oluşturulmasını kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Meton'a göre bir yıl 12 aydan daha uzun ve 13 aydan daha kısadır. Buna göre 12 "kısa" yıl (12 ay) ve 7 "uzun" yıl (13 ay) kombinasyonunun neredeyse tam olarak 19 Güneş yılına eşittir. Modern astronomi hesaplamalarına göre 235 ay ile 19 Güneş yılı arasındaki uyum neredeyse tamdır.¹³ Ancak son araştırmalar göstermektedir ki bu ay döngüleri çoğu zaman Paskalya'nın doğru tarihini tespit etmeye yardımcı olmaktan öte bir anlam taşımamıştır. Bununla ilgili olarak, Roma ve İskenderiye'nin hesaplamalarının farklı sonuçlara yol açtığı durumlarda her iki tarafın da uzlaşmaya vardığını ve nihai kararın her zaman kabul edilen dini otoriteye ait olduğu görülmektedir.

7. yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa Hıristiyanları arasında birtakım döngülerin tartışıldığı görülmektedir. Bu döngülerin en önemlileri Viktoryan, Diyonisyen ve Kelt-84 çizelgeleridir. Bunlardan ilki Victorius tarafından MS 457 yılında oluşturulan 532 yıllık bir çizelgedir. Bu çizelge Papa Hilarus (461-68), henüz başdiyakoz iken, Victorius'u hem İskenderiye hem de Roma'nın ortak amacını, yani başlıca Hıristiyan bayramını birlik içinde kutlama hedefini gerçekleştirecek yeni Paskalya çizelgeleri yapmakla görevlendirmesi neticesinde oluşturulmuştur.¹⁴ Victorius, çizelgesinde 21

¹¹ Bonnie Blackburn - Leofranc Holford-Strevens, *The Oxford Companion to the Year: An Exploration of Calendar Customs and Time-Reckoning* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1999), 791-797.

¹² Romalı Hippolytus (öl. 235) hem Paskalya ayının hem de Paskalya Pazarının 112 yıllık bir süre içinde aynı takvim tarihine döneceğini iddia etmektedir. Bu 112 yılın 16 yıllık yedi döngüden oluştuğunu söyleyen Hippolytus, bunun nedeni olarak Jülyen takvimindeki herhangi bir tarihin her on altı yılda bir, haftanın bir gününün geriye gitmesini gösterir. Alden A. Mosshammer, *The Easter Computus and the Origins of the Christian Era* (Oxford University Press, 2008), 122; Eusebius Pamphilius, "Church History", 1/269-270, VI-22.

¹³ Robert Hannah, *Greek and Roman Calendars* (A&C Black, 2013), 56.

¹⁴ Ancak hesaplamada karşılaşılan bazı sorunlar Kiliselerin Paskalya'yı aynı Pazar günlerinde kutlamasını oldukça zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle, bazı yıllarda Victorius hem "Latin" hem de "Yunan" tarihlerini listelemiştir; Yunan tarihleri luna 15-21 ve Latin tarihleri luna 16-22

Mart ekinoksunu kullanmış, ancak Paskalya'nın ayın 16. ve 22. günü, yani luna¹⁵ 16-22 arasına denk gelmesi gerektiğini iddia etmiştir ve Paskalya dolunayının ekinokstan önce olabileceğini savunmuştur.¹⁶ Dionysius ise İskenderiye'de kullanılan temel ilkeleri uyarlayarak bir çizelge oluşturmuştur. Onun çizelgesi, Paskalya'dan önceki dolunayın Güneş tarihlerinin 19 yıllık bir sırayla döndüğü bir döngüye dayanmaktadır.¹⁷ Dionysius, ekinoksu 21 Mart'a tarihlemiş ve Paskalya'nın luna 15 ile 21 arasındaki Pazar gününe denk gelmesi gerektiğini öne sürmüştür. Buna ek olarak, Paskalya ya da Paskalya dolunayının da ekinokstan sonra gerçekleşmesi gerektiğinden, Paskalya için en erken takvim tarihinin 22 Mart, en geç tarihin ise 25 Nisan olabileceğini söylemiştir. Dionysius, Paskalya tarihlerini 532'den 626'ya kadar 95 yıllık olarak (19x5) hesaplamıştır. 7. yüzyılın başlarında onun çizelgesi 627 ila 721 yılları için de devam ettirilmiştir.¹⁸

Üçüncü çizelge ise Britanya ve İrlanda Kiliseleri tarafından kullanılan Kelt-84 ya da *Insular* olarak adlandırılan çizelgedir.¹⁹ Kökeni konusunda belirsizlik vardır ancak muhtemelen 4. yüzyılın sonlarında ya da 5. yüzyılın başlarında Sulpicius Severus tarafından Galya'da yazılmıştır.²⁰ 7. yüzyılın başlarında Papa I. Gregorius zamanında Britanya'ya gelen Romalı misyonerler, Kelt Hıristiyanlarının Roma'nın o tarihte kullanmadığı

kullanılarak hesaplanmıştır. Victorius'un çizelgesindeki luna tarihlerinin zaman zaman bir gün hatalı olması bu durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Dionysius gibi Victorius da çizelgesinin temeli olarak İskenderiye'nin 19 yıllık döngüsünü kullanmıştır. Bununla birlikte, her 19 yılda bir, ayın yaşını bir ilerletmek için artık yıl gibi bir saltus lunae ya da ay sıçraması eklemek gerekmiştir. Açıklanamayan bir nedenden ötürü Victorius bunu 19. yıl yerine 6. yıldan sonraya yerleştirmiştir. Bu, 19 yıllık döngünün 7'den 19'a kadar olan yıllarında, Viktorya dönemi çizelgesinin luna tarihlerini Dionysius'takilerden bir gün önce listelediği görülmüştür. Bu nedenle ortak bir tarih belirlemek mümkün olmamıştır. Wesley M. Stevens, *Cycles of Time and Scientific Learning in Medieval Europe* (Aldershot, Hampshire, Great Britain ; Brookfield, Vt., USA: Routledge, 1995), 40-41.

¹⁵ "Luna" kelimesi Latince "Ay" anlamına gelmektedir ve genellikle takvim sistemlerinde kullanılmıştır. Antik Roma takvim sistemi olan Jülyen takviminde, ay tarihleri "luna" terimi ile ifade edilmiştir. Benzer şekilde, İngilizce'de kullanılan "lunar" kelimesi de "ayla ilgili" anlamına gelir ve Ay'ın farklı evreleriyle ilgili ifadelerde sıklıkla kullanılır. Örneğin, "lunar cycle" (ay döngüsü) veya "lunar eclipse" (ay tutulması) gibi. Dolayısıyla, tarih boyunca ay tarihleri genellikle "luna" terimi ile ifade edilmiştir ve bu terim hala bazı takvim sistemlerinde ve astronomi alanında kullanılmaktadır.

¹⁶ Stevens, *Cycles of Time and Scientific Learning in Medieval Europe*, 40. Nitekim 28 yıldan oluşan bir Güneş döngüsü de bulunmaktadır. Yani Jülyen takvimine göre dört yıllık artık yıl döngüsü, haftanın yedi günü ile çarpılır: 19 ile 28 çarpıldığında 532 yıllık büyük döngü elde edilir. Steel, *Marking Time*, 106.

¹⁷ Steel, *Marking Time*, 107.

¹⁸ Caitlin Corning, *The Celtic and Roman Traditions: Conflict and Consensus in the Early Medieval Church* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 7; Charles W. Jones, "The Victorian and Dionysiac Paschal Tables in the West", *Speculum* 9/4 (1934), 408-421.

¹⁹ Moshammer, *The Easter Computus and the Origins of the Christian Era*, 204.

²⁰ Daniel Mc Carthy, "Sulpicius Severus's Construction of his 84-year Paschal Table", *Peritia* 33 (Ocak 2022), 139-143.

eski bir Paskalya hesaplama sistemine bağlı kalmaya devam ettiklerini görmüşlerdir.²¹ Bu çizelge 84 yıllık bir döngüyü ve daha eski olan 25 Mart ekinoksunu takip etmektedir. Buna göre Paskalya'nın gerçekleşmesi gereken günlerin sınırları luna 14-20 olduğundan ve Paskalya'nın ekinokstan sonra gerçekleşmesi gerektiğinden, bu hesaba göre Paskalya 21 Mart gibi erken bir tarihe denk gelebilmektedir. Tüm bu faktörler bir araya gelerek, bu çizelgeye göre Paskalya aralığı zorunlu olarak 26 Mart ile 23 Nisan arasına yerleştirilmiştir. Ancak, çizelgede birkaç sorun daha bulunmaktadır. Her 63 yılda bir, listedeki ay tarihleri gerçek aydan bir gün ileriye kaymaktadır. Bu nedenle, 150 yıl sonra Paskalya luna 17'ye denk gelirse, Kelt-84 çizelgesi tam iki gün geç olacak şekilde bunu luna 19 olarak listeleyecektir. Bu da 84 yıllık döngülerin astronomik açıdan 19 yıllık döngülerden çok daha az doğru olduğunu göstermektedir.²²

En nihayetinde 664'te Whitby Sinodu'nda alınan kararlar neticesinde Batı'da destek kazanan çizelge, Dionysius Exiguus tarafından oluşturulan Paskalya çizelgesi olmuştur. 7. yüzyılın başlarında, onun çizelgesi 627 ila 721 yılları için devam ettirilmiş ve o dönemde Anglo-Sakson bir keşiş olan Bede (Venerabilis/saygıdeğer, kutsal) (öl. 735), Dionysius'un ilkelerini kullanarak 532 yıllık döngünün tamamını hesaplamıştır.²³

Görüldüğü üzere Paskalya tarihinin belirlenmesi, Hıristiyanlık tarihinde karmaşıklıklarla dolu bir sürece sahne olmuştur. İlk dönem Hıristiyanları, Paskalya'nın kutlama günü noktasında Yahudi takvimini esas alan bir anlayış benimseyerek, Paskalya'yı Nisan ayının 14. gününde kutlarken, Roma Kilisesi ve İskenderiye Kilisesi Paskalya'nın ekinoks sonrası ilk dolunayı takip eden Pazar gününde kutlanmasını benimsemiştir. Bu ayrılıklar, İznik Konsili'nde (325) resmi bir çözüme kavuşturulmuş olsa da, bu defa da Batı Avrupa Hıristiyanları arasında çeşitli Paskalya

²¹ Bu çizelgeye Kelt-84 yanında Latercus ismi de verilmiştir. Kökeni kesin olmamakla birlikte, bu çizelgenin adında "Kelt" ifadesi bulunması, esas olarak Kelt dili konuşulan bölgelerde kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Blackburn - Holford-Strevens, *The Oxford Companion to the Year*, 870.

²² Daniel McCarthy, "Easter Principles and a Fifth-century Lunar Cycle Used in the British Isles", *Journal for the History of Astronomy* 24 (01 Ağustos 1993), 209.

²³ Dionysius Exiguus Paskalya hesaplamaları için oluşturacağı takvim döngüsünün başlangıcını İsa'nın doğumunu sıfır olarak başlatmıştır. Bununla ilgili olarak şöyle der: "Aziz Kiriil (öl. 444) ilk döngüsüne Diocletianus'un 153. yılında başladığı ve son döngüsünü Diocletianus'un 247. yılında bitirdiği için, imparatorun ziyade bir tiran olan bu adamın 248. yılında [yani MS 532] başlamak zorundayız. Bununla birlikte, Hıristiyanlara zulmeden dinsiz bir kişinin anısını döngülerimizde korumak istemedik; bunun yerine, umudumuzun başlangıcı bize daha tanıdık gelsin ve insanlığın kurtuluşunun kökeni, yani Kurtarıcımızın Çilesi daha görkemli bir şekilde parlansın diye, zamanı Rabbimiz İsa Mesih'in beden almasından [yani MS 532] itibaren geçen yıllarla başlatmayı tercih ettik." Dionysius Exiguus, "Liber De Pascate Sive Cyclus Paschalis", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862), 67/487; Georges Declercq, *Anno Domini: The Origins of the Christian Era* (Brepols, 2000), 102-105; Bede Venerabilis, "De Temporum Ratione", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862).

çizelgeleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Roma merkezli bir anlayış, Dionysius Exiguus'un oluşturduğu Paskalya çizelgesi ile öne çıkmıştır. Neticede, bu sürecin içinde yer alan farklı tarih hesaplamaları hem dini hem de astronomik faktörlerin etkisi altında şekillenmiş ve nihayetinde Roma merkezli bir anlayışın üstünlüğüne evrilmiştir. Böylece, 7. yüzyıldan sonra, Paskalya tarihlerine dair çeşitlilik ve tartışmalar giderek azalmıştır. Whitby Sinodu'nun (664) kararları, Batı Avrupa Hıristiyan dünyasında Roma Kilisesi'nin Paskalya çizelgesinin kabul görmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Dionysius Exiguus'un oluşturduğu çizelgenin Bede tarafından genişletilmesi, çeşitli Paskalya tarihlerinin daha kesin bir çerçeveye oturtulmasına yardımcı olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Paskalya Bayramı artık daha istikrarlı bir temelde kutlanmış ve Hıristiyan dünyasında benimsenmiştir.

Paskalya tartışmaları, Paskalya'nın hangi hesaplamalar ve takvimlerle belirlenmesi gerektiği konusunda farklı görüşlerin çatıştığı bir dönemi yansıtır. Bu tartışmalar sadece tarihsel bir anlaşmazlık değil, aynı zamanda litürjik ve teolojik farklılıkları da beraberinde getirmektedir.

Paskalya Tartışmasının Litürjik Yönü

Erken Orta Çağ'da kilise mensupları için Paskalya'nın doğru tarihini belirlemek iki açıdan önemli görülmüştür. İlk olarak, Paskalya tarihinin doğru bir şekilde belirlenmesi, dini ritüellerin ve takvimlerin doğru bir şekilde planlanmasını sağlamaktadır. Buna göre, Paskalya tarihinin belirlenmesi, Kutsal Hafta'nın, ve Oruç Devresi'nin (Lent) başlangıcının tespiti gibi pratik amaçlar için gereklidir. Ayrıca, Paskalya'dan altı hafta sonra gerçekleşen Mesih İsa'nın Göğe Yükselişi ve yedi hafta sonra gerçekleşen Pentekost bayramlarının tarihlerini bulmak için de Paskalya tarihi kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, dini takvimin 14 haftası Paskalya tarihi ile doğrudan ilişkilidir.²⁴

Paskalya tarihleri arasında dört haftalık bir fark olabileceği göz önüne alındığında, kilise takviminde birtakım düzensizliklerin olması kaçınılmazdır. Örneğin, 9 Nisan'ın Paskalya olarak listelendiği bir çizelge için, Oruç Devresi 26 Şubat'ta başlayacak ve Pentekost Pazarı 28 Mayıs'ta kutlanacaktır. Ancak, 23 Nisan'ın Paskalya olarak belirlendiği başka bir çizelge için, Oruç Devresi 8 Mart'ta başlayacak ve Pentekost Pazarı 11 Haziran'da kutlanacaktır. Bu nedenle, kilise takvimi boyunca yaklaşık on sekiz haftalık bir düzensizlik oluşacaktır. Bu durum, ayin okumaları, günlük dualar ve önemli oruç/bayram günlerinin de karışmasına neden olacaktır. Bunların yanı sıra Oruç Devresi sırasında, insanlar et ve süt ürünlerinden uzak durmakta, günde sadece bir öğün yemek yemekte ve belirli kefaretleri yerine getirmektedirler. Ayrıca, yine bu dönemde evli

²⁴ Thomas J. Talley, *The Origins of the Liturgical Year* (New York : Pueblo Pub. Co., 1986), 47-70.

çiftler için cinsel ilişki genellikle hoş karşılanmamaktadır. Paskalya'dan sonra, diyet kısıtlamalarının azaldığı ve normal yemek programına geri dönüldüğü, evlilik ilişkilerine de izin verildiği bilinmektedir. Ancak, bu durumun gerçekleşebilmesi için ortak bir tarih belirlenmeli, aksi takdirde yedi hafta beklemek gerekmekte ve bu durum da ciddi problemlere neden olabilmektedir.²⁵ Bununla ilgili olarak Bede, 664'ten önce Northumbria sarayında Dionysius çizelgesini takip eden bazı kişilerin Paskalya'yı kutlarken, başka bir çizelge takip edenlerin ise hala Perhiz orucunda olduğuna dikkat çekmektedir.²⁶

Farklı litürjik takvimlerin var olduğu bir yerde, bir kilise cemaati içerisinde bazı üyelerin Paskalya'nın yaklaştığını düşünürken, diğerlerinin ise Paskalya'ya henüz dört hafta olduğuna inanması ciddi bir sorun olarak görülmüştür. Nitekim Hıristiyan toplulukları arasında pek çok teolojik problemin sık sık yaşandığı bir ortamda, 7. yüzyıla kadar en önemli bayramın ve on dört haftalık oruç ve kutlama döneminin tarihinin belirlenememesi, gerçeğin ve bilginin koruyucusu olma iddiasını da zayıflatmıştır.²⁷

Paskalya Tartışmasının Teolojik Yönü

Paskalya'nın doğru tarihlendirilmesinin diğer önemli yönü ise teolojik birlikteliğin sağlanması noktasındadır. Hıristiyanlar Paskalya'yı, Mesih'in ölümünü ve dirilişini anmak için kutlarlar, çünkü bu olayların günahların bağışlanmasına ve kurtuluşa kefareti olduğuna inanmaktadırlar. Yeni Ahit'te Paskalya'nın kesin bir takvimi verilmemiştir, fakat Mesih'in ölümünün Yahudi Fısıh Bayramı sırasında veya hemen öncesinde gerçekleştiği bilinmektedir. İncillere göre ise Mesih, ölümünden sonra üçüncü günde, Pazar günü dirilmiştir.²⁸

Paskalya sembolizminin 7. yüzyıla kadar gelinen süreçte bu konudaki teolojik tartışmaların temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, Paskalya'nın "Nisan" ayında gerçekleşmesi gerekmektedir, çünkü o ayın Tanrı'nın Dünya'yı yarattığı ay olduğuna inanılmaktadır. Mesih'in dirilişi ise Adem'in cennetten düşüşünün neden olduğu kusurları iyileştirmiştir ve özellikle Augustinus gibi Hıristiyan din adamları artık Mesih'te yeni bir yaşama sahip olduklarını düşünmektedirler. Nitekim bu inancıya göre diriliş üçüncü günde gerçekleşmiştir ve şu anda içinde

²⁵ Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 9.

²⁶ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ed. Alfred Holder (Mohr, 1882), 148, III-25.

²⁷ Bu konu ile ilgili olarak benzer bir tutum yakın bir zamanda Dünya Kiliseler Konseyi tarafından 1997 yılında Suriye'nin Halep kentinde yapılan kongrede de ele alınmıştır. Buna göre kiliselerin farklı günlerde Paskalya kutlamalarını gerçekleştirerek, İsa'nın dirilişine bölünmüş bir şekilde tanıklık ettikleri ve Müjde'yi dünyaya ulaştırma konusundaki güvenilirliklerini ve etkinliklerini tehlikeye attıkları savunulmuştur. Bu durum da kiliseler arası birlikteliğin önündeki engellerden biri olarak görülmektedir. "Towards a Common Date for Easter", *World Council of Churches* (Erişim 07 Nisan 2023); Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 9.

²⁸ Matta 28; Yuhanna, 20; Markos, 16; Luka, 24.

bulunulan zaman da lütuf çağı olan üçüncü çağdır.²⁹ Tüm bu sembolizmden hareketle Paskalya'nın ay takvimine göre birinci ayın üçüncü haftasında gerçekleşmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.³⁰

Hıristiyanların birçoğu, İsa Mesih'in dirilişinin yaşandığı ortama mümkün olduğunca benzer bir atmosferi yeniden oluşturmak amacıyla, Paskalya Bayramı'nı İncil anlatılarından hareketle Fısıh Bayramı'ndan sonraki Pazar günü kutlamayı doğru bulmuşlardır. Burada Mesih, sembolik bir Fısıh kuzusu olarak kabul edilir, zira tıpkı Yahudi Fısıh Bayramı'nda kuzunun kanının Mısır'daki İsrailoğullarını kurtarması gibi, Hıristiyan inancına göre Mesih'in ölümü de insanlığı günahın yükünden kurtarmıştır.³¹ Fısıh Bayramı ile olan bu ilişkilerinden dolayı Hıristiyanlar Paskalya tarihinin kısmen Eski Ahit'te belirtilen Fısıh Bayramı tarihi şartlarına göre hesaplanması gerektiğine inanmışlardır. Ayrıca, Fısıh Bayramı bir Pazar gününe denk geliyorsa ve aynı gün, ilkbahar ekinoksu sonrası ilk dolunayın ardından gelen ilk Pazar günü ise, Paskalya Pazarı ve Yahudi Fısıh Bayramı aynı güne denk gelir ve her iki bayram da aynı gün kutlanır. Ancak bu durum oldukça nadirdir ve genellikle birkaç yüzyılda bir kez meydana gelir. Hıristiyanlar Fısıh Bayramı'nın Pazar günü olması halinde bu bayramın Fısıh Bayramı'nda kutlanıp kutlanamayacağı konusunda anlaşmazlığa düşmüş, ancak Paskalya'nın luna 14'ten önce gerçekleşemeyeceği konusunda çoğunluk hemfikir olmuştur. Zira Paskalya'nın Fısıh Bayramı'ndan önce kutlanmasına izin vermek, Tanrı tarafından emredilen kuralların ihlal edilmesi ve Mesih'in insanlığın kurtuluşu için kendini feda ettiği fikrinin itibarsızlaştırılması anlamına gelmektedir.³² Ayrıca Tevrat'a göre, Fısıh Bayramı'nı takip eden yedi gün boyunca mayasız ekmek yenmesi gerekmektedir. Buradan hareketle Paskalya'nın kutlanabileceği dolunaydan sonraki günler olan ay aralığı, bu bayramı taklit ederek yedi günle sınırlandırılmıştır. Buna göre Mesih "yaşam ekmeği" olduğu için, bu aynı zamanda Eski Ahit yasaının sembolik bir İncil uygulamasına dönüşmüş olduğunu da göstermektedir.³³

²⁹ Augustinus'a göre tarih boyunca üç çağ vardır. Bunlardan ilki İlahi Yasa'dan önce, ikincisi Yasa'nın hükmü altında, üçüncüsü ise Lütuf'un hakimiyetinde olan çağlardır. Bu son çağda daha önce peygamberlerin söylediği karanlık ifadelerde saklı olan gizem şimdi açığa çıkmıştır. Augustinus'a göre, ayın kutlama için belirlenen bölümünde de buna işaret edilmektedir; çünkü yedi sayısı Kutsal Kitap'ta genellikle bir tür mükemmelliği gösteren mistik bir sayı olarak kullanıldığından, Paskalya'nın kutlandığı gün ayın üçüncü haftası içinde, yani on dördüncü ve yirmi birinci günleri arasında olmalıdır. Augustinus, "Epistolae", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862), 33/206, LV:3.

³⁰ Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 11.

³¹ 1. Korintliler, 5:7.

³² Augustinus, "Epistolae", 33/211-212, LV-9:16.

³³ Yuhanna, 6: 35. Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 10. Buna benzer bir diğer ortak yön Pentekost tarihinde görülür. Nitekim Fısıh Bayramı'ndan elli gün sonra İsrailoğulları'na Tevrat verilmiştir. Yahudiler bu günü Şavuot Bayramı olarak kutlarlar. Paskalya'dan elli gün

Paskalya'yı doğru bir şekilde tarihlendirmek isteyenler için Güneş, Ay ve Dünya'nın konuları arasındaki ilişkinin de sembolik olarak doğru teolojiyi yansıtmaması gerekmektedir. Bu nedenle Paskalya'nın, Hıristiyanlara göre Mesih'in insanlığın kurtuluşu için günah ve ölüm karanlığının üstesinden geldiği gibi, aydınlığın karanlıktan daha fazla olmaya başladığı ekinoks tarihinden sonra gerçekleşmesi gerektiği savunulmuştur. Yine bu sembolizme göre Paskalya kutlamaları Dünya'dan dolunayın geçtiği luna 14'ten sonra, Ay ışığının Güneş'ten daha iyi görülebildiği zaman gerçekleşmektedir. Bu durum, Hıristiyanlara Mesih'in yeryüzündeki yaşamını ve aynı zamanda dirilişini de hatırlatmaktadır. Aynı zamanda bu yoruma göre tıpkı Ay'ın dönerek Güneş tarafından daha iyi aydınlatılması gibi, Mesih de Baba'nın sağında oturur ve Tanrı'nın görkemini yansıtır.³⁴ Bir başka yoruma göre ayın luna 14'e kadar olan ilk evresi bir insan bedeninde görünen Tanrı'nın dünyayı aydınlattığı erdemlerin lütfunu, ayın luna 14'ü geçmesi ise Mesih'in dirilişini ve göğe yükselişini sembolize etmektedir.³⁵

Paskalya sembolizminde Ay'ın konumu, dünyevi işlerden daha derin düşüncelere yönelme ihtiyacını da ifade etmektedir. Nitekim luna 14'ten önce Ay, bir günahkâr olarak dünyaya gelmiş olan Adem'i temsil etmektedir. Luna 14'ten sonra ise Ay, tıpkı ruhun Tanrı'ya doğru hareket etmesi gerektiği gibi Güneş tarafından daha fazla aydınlatılır. Augustinus'a göre, doğruluk güneşinden, yani değişmez gerçeğin içsel tefekküründen uzaklaşan insan ruhu, tüm gücünü dış dünyaya yöneltir. Ama ruhu tekrardan o değişmez bilgelige dönmeye başladığında, dindar bir arzuyla ona ne kadar yaklaşırsa, dışa dönük insan da o kadar yok olur. Böylece iç dünyasına dönen insan her geçen gün yenilenir ve ruhunun aşağıda olan şeylere eğilimli olan tüm ışığı yukarıda olan şeylere çevrilir. Bu durum neticesinde de yeryüzündeki işlerden tamamen çekilir ve böylece bu dünyaya olan arzusundan giderek daha fazla uzaklaşır ve neticede Mesih'le "bir" olur.³⁶

Paskalya'ya yüklenen bu sembolik anlamlar düşünüldüğünde, kendi çizelgelerinin dışındaki çizelgelerin doğru tarihi yansıtmadığı düşünen bazı kiliseler, diğer çizelgelerin takipçilerini eleştirmişler hatta onları

sonra da Hıristiyanlara Kutsal Ruh verilmiştir. Bu günde Kutsal Ruh havarilerin üzerine inmiş ve Hıristiyanlığın havariler aracılığıyla yayılma süreci de böylece başlamıştır. Bu durum aynı zamanda Şavuot bayramının Hıristiyan bir olaya dayandırılarak kutlanması şeklinde de yorumlanmıştır. Ancak Kutsal Kitap'ın bu bayramla ilgili verdiği tarihler çelişkilidir. Dolayısıyla hem Kelt-84 hem de Dionysius çizelgesini kullananlar, ay aralıklarının Kutsal Kitap'taki kurallarla uyumlu olduğunu iddia etmektedirler.

³⁴ Beda Venerabilis, "De Temporum Ratione", 90/517, LXIV; Augustinus, "Epistolae", 33/211, LV:8.

³⁵ Augustinus, "Epistolae", 33/208, LV:5-8; Katar, "Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması", 38.

³⁶ Augustinus, "Epistolae", 33/211, LV:8.

sapkınlıkla itham etmişlerdir.³⁷ Buradan hareketle Kelt ve Roma Kiliseleri arasında ciddi bir problemin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Zira Kelt-84 çizelgesini takip edenler için, 21 Mart ekinoksunu kullanan herhangi bir hesaplama yöntemi Paskalya'yı çok erkene yerleştirmekte ve böylece Roma Kilisesi'nin sembolik olarak "Dünyanın Işığı" olan Mesih'in, insanlığın kurtuluşu için ölümü yenmesi gerektiği düşüncesi inkâr edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, Kelt-84 Paskalya'nın luna 14'te kutlanmasına izin verdiği zaman ise başka bir problem ortaya çıkmıştır. Nitekim Paskalya kutlamalarının listelenen tarihten önceki akşam başlaması nedeniyle, bazıları bu çizelgenin Paskalya'nın luna 13'te ve dolayısıyla dolunayın gelişinden önce başlamasına izin verdiğine inanmışlardır.³⁸ Bede'ye göre ekinokstan önce yapılan kutlamalarda olduğu gibi, bu da sembolik olarak Mesih'in ölümüne ve dirilişine atfedilen inancı inkâr etmek demektir. Ayrıca, Dionysius çizelgesini savunanlar, Viktoryan ve Kelt-84 çizelgelerinin Paskalya veya Paskalya dolunayını ekinokstan önceye yerleştirdikleri takdirde bunun büyük bir sorun olacağını düşünmüşlerdir. Zira bu iddiaya göre Ay ve Yıldızlar, kendi ışıklarıyla değil de Güneş'in ışığıyla parlurlar. Buna göre Ay ve Yıldızlar, bir bütün olarak Kilise'nin bedenini ve her bir azizi ifade eder. Aydınlatılabilen ama aydınlatamayan bu kişiler, ilahi lütuf armağanını nasıl kabul edeceklerini bilirler ama onu nasıl vereceklerini bilmezler. Yine Bede'ye göre, eğer biri dolunayın ekinokstan önce gelebileceğini iddia ederse, ya Kilise'nin Mesih beden almadan önce kusursuz bir şekilde var olduğunu ya da O'nun lütfunun bahşedilmesinden önce bir kimsenin "yüce ışıktan" bir şeyler alabileceğini söylemiş olur.³⁹ Bu aynı zamanda sembolik olarak Mesih'in lütfuna olan ihtiyacı da reddetmek demektir.⁴⁰ Buna ek olarak, ekinokstan sonraki ilk dolunay "yeni yılın" başlangıcına işaret etmektedir. Paskalya ayının bu kadar erkene yerleştirilmesiyle, Paskalya'nın yılın ilk ayı yerine son ayında kutlanması da mümkün hale gelmiştir. Ayrıca Viktorya çizelgesinin Paskalya'nın ayın dördüncü haftasının ilk günü olan luna 22'ye denk gelmesine izin vermesi üçüncü haftanın sembolik doğasını da ihlal ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁴¹

³⁷ T. M. Charles-Edwards, *Early Christian Ireland* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 241-248.

³⁸ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 155, III-25.

³⁹ Beda Venerabilis, "De Temporum Ratione", 90/318-VI; Isidorus Hispaliensis, "De Natura Rerum Ad Sisebestum Regem Liber", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862), 83/990-XVIII.

⁴⁰ Yani bu durumda Pelagianizm'in, insanın doğası gereği günahsız yaşama gücüne sahip olduğu ve bunu yapmak için ilahi lütfu ihtiyaç duymadığı şeklindeki inancı desteklenmiş olacaktır. Bu da o dönemde Roma Kilisesi'nin kesinlikle reddettiği bir inançtır. Konu ile ilgili ayrıca bkz.: Ambrosius, "Exameron Libri Sex", *Patrologia Latina*, ed. Jacques Paul Migne (Paris: J.P. Migne, 1862), 14/139, IV-13; Dursun Ali Aykıt, "Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010).

⁴¹ Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 11; Beda Venerabilis, "De Temporum Ratione",

Paskalya sembolizminin derin anlamı göz önüne alındığında, kiliseler arasındaki farklı çizelgelerin ve hesaplama yöntemlerinin neden ciddi bir anlaşmazlık kaynağı olduğunu daha iyi kavranabilmektedir. Bu bağlamda, 7. yüzyıla kadar gelinen süreçte, Paskalya'nın teolojik ve sembolik boyutlarıyla birlikte tam olarak tarihinin belirlenememesi, özellikle Batı Hıristiyan dünyasının birliğini sarsmış ve bu dönemde Batı'da çoğunlukla Kelt misyonerler tarafından yürütülen bazı misyonerlik faaliyetlerinin aksamasına neden olmuştur. Bu problemleri ortadan kaldırmak amacıyla 664'te, İrlandalı keşişler ile Roma Katolik Kilisesi din adamları arasında Paskalya'nın nasıl hesaplanması gerektiği konusundaki farklı yaklaşımların ele alındığı Whitby Sinodu toplanmıştır.

Whitby Sinodu ve Kelt-Roma Kiliseleri Arasındaki Paskalya Hesaplama Yöntemi Tartışması

Kelt Kilisesi terimi, Papa I. Gregorius'un misyoneri Augustinus'un (öl. 604) MS 597'de Britanya'ya gelişinden önce Britanya'nın bazı bölgelerinde ve İrlanda'da var olan Hıristiyan Kilisesinin bir kolunu ifade etmektedir.⁴² Kelt Hıristiyanlığı ise Erken Orta Çağ'da, günümüzde İngiltere, İrlanda, İskoçya ve Galler olarak bilinen bölgeleri kapsayan Britanya Adaları'nda yaşayan halklar arasında gelişen bir Hıristiyanlık biçimini ifade etmektedir. Kelt Hıristiyanlığı, Roma Kilisesi'nden farklı olarak kendine özgü yerli ayin, ritüel ve gelenekleri ile ayırt edilmektedir.⁴³

90/500, LI; C. Philipp E. Nothhaft, "Dating the Passion: The Life of Jesus and the Emergence of Scientific Chronology (200–1600)", *Dating the Passion* (Brill, 2011), 80-88.

⁴² Ancak bazı araştırmacılar çoğunlukla "Kelt Kilisesi" terimini kullanmaktan kaçınılmaktadırlar. Zira bu terimin büyük Latin Hıristiyan âleminden ayrılmış farklı bir kilise anlamı uyandıracığı düşünülmektedir. Patrick Wormald - Stephen Baxter, *Times of Bede: Studies in Early English Christian Society and its Historian* (Wiley-Blackwell, 2006), 223-224; Wendy Davies, "The Myth of the Celtic Church", *The Early Church in Wales and the West: Recent Work in Early Christian Archaeology, History and Place Names*, ed. Nancy Edwards - Alan Lane (Oxford: Oxbow, 1992), 12-20.

⁴³ İrlanda'daki Hıristiyanlığın, coğrafi olarak Roma'nın şekillendirme ve kontrol etme kabiliyetinin ötesinde olduğu bilinmelidir. Bu durum da o bölgede Hıristiyan hayatını yaşamak için belirgin bir Kelt yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu yaklaşımlar, bu bölgelerde yaşayan Hıristiyanların kendilerini Roma'dan ayrı ve ona muhalif bir Kilise'nin üyeleri olarak tanımladıkları anlamına gelmemekte; sadece o dönemde Avrupa'daki yerel uygulamaların çeşitliliğinin bir yansıması olarak görülmektedir. Bununla birlikte Batı'daki Hıristiyanların temel teolojinin önemli noktalarında ve ilk ekümenik konsillerin doktrinle ilgili kararlarında hemfikir oldukları bilinmektedir. Bu nedenle Avrupa'nın farklı kültür havzalarında varlıklarını sürdüren bu milletlerin, sahip oldukları farklılıklara rağmen kendilerini evrensel Kilise'nin bir parçası olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Kelt Hıristiyanlarının gerek coğrafi gerekse sosyo-kültürel farklılıklar nedeniyle Roma geleneğinden ayrıldığı bazı konuların olduğu bilinmektedir. Bu konular tonsür (din adamlarının saç kesim şekli), *peregrinatio* (misyonerlik yöntemi) ve kefare-tövbe ve Paskalya'nın tarihlendirilmesi konularıdır. Ancak bu farklılıklar arasında en çok tartışılan ve uzun yıllar ortak bir mutabakatın sağlanamadığı konunun Paskalya'nın tarihlendirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Corning, *The Celtic and Roman Traditions*, 2; Heinrich Zimmer, *The Celtic Church in Britain and Ireland*, çev. A. Meyer (London: David Nutt, 1902), 15.

Kelt Hıristiyanları ve Romalı misyonerler arasındaki bağları etkilemiş gibi görünen Paskalya tartışması Northumbria'da 664'teki Whitby Sinodu'nda masaya yatırılmıştır. Bede'nin sayfalarında uzun uzun anlatılan bu sinodda özetle Kelt Hıristiyanlarının Aziz Yuhanna'nın, Romalıların ise Aziz Petrus'un geleneğine başvurdukları görülmektedir. Her iki tarafın da kendilerine göre haklı olduğu kısımlar bulunmaktadır. Kelt kanadı temsilcisi Colmán (öl. 675), Aziz Columba (öl. 597) ve haleflerinin yanlış bir çizelge kullanamayacak kadar dindar olduklarını iddia etmiştir. Roma kanadının sözcüsü Wilfrid (öl. 709) ise kiliseler arasındaki Paskalya tarihinin uyumlu olmasını bir inanç meselesi olarak görmüş ve Havarî Petrus'un uygulamasının takip edilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Wilfrid bu iddiasını Petrus'un üstünlüğü üzerinden yürütmüştür.⁴⁴ Ayrıca, Whitby Sinodu'nda Wilfrid, Dionysius hesaplamalarının sadece Roma'da değil, İtalya, Galya, Afrika, Asya, Mısır ve Yunanistan'da da gözlemlendiğini söyleyerek iddiasını güçlendirmiştir. Neticede Wilfrid, Dionysius döngüsünü (532 yıllık büyük döngüyle birleştirilebilen 19 yıllık döngü) savunmuş ve Aziz Petrus'un otoritesinin üstünlüğünü iddia ettiğinde tartışma bu yöne kaymıştır. Bu da Whitby Sinodu'nu düzenleyen Kral Oswy'yi (öl. 670) ikna etmeye yetmiştir. Buradan Kral Oswy'nin Cennetin kapılarının anahtarlarının bekçisini gücendirmek istemediği sonucuna varılmaktadır.⁴⁵

İnanç eğitimlerini İrlandalı misyonerlerden alan İona'daki Kuzey Britanya Hıristiyanları hariç Britanya'nın diğer bölgelerinde yaşayan Kelt Hıristiyanları, 664'teki Whitby Sinodu'nda Piskopos Wilfrid'in ve Kral Oswy'nin teşvikleriyle Roma sistemini kabul etmişlerdir. Bu durum Roma Kilisesi'nin Britanya'daki üstünlüğü olarak da kabul edilmektedir. Ancak, İona'da yaşayan Hıristiyanlar bir süre daha Güney'deki piskoposlarla dostane ilişkiler içine girmemişler ve 716'ya kadar 84 yıllık Paskalya döngüsünde ısrarcı olmuşlardır. Ancak bu tarihten sonra İona'da da Kelt-84 çizelgesi terk edilerek Dionysius çizelgesi uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁶

Neticede Whitby Sinodu, hem Britanya Adaları tarihinde hem de takvimin evriminde çok önemli bir olay olarak kayıtlara geçmiştir. Nitekim bu sinod sayesinde Dionysius hesaplama sistemi koruma altına alınmış ve

⁴⁴ Bununla ilgili olarak Wilfrid şöyle demiştir: "Eğer siz ve arkadaşlarınız, kutsal yazılar tarafından onaylanmış olan havarilerin geleneğini, hatta evrensel kilisenin kararlarını duyduktan sonra, bunlara uymayı küçümserseniz, hiç şüphesiz günah işlemiş olursunuz. Ayrıca sizin Columba'nız kudretli işler yapan kutsal bir adam olsa bile, Rab'bin, "Sen Petrus'un ve bu kayanın üzerine Kilisemi kuracağım ve cehennemin kapıları ona karşı gelemeyecek ve sana cennetin krallığının anahtarlarını vereceğim" (Matta, 16:18-19) dediği elçilerin en kutsanmış liderine tercih edilebilir mi?" Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 152, III-25.

⁴⁵ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 152, III-25.

⁴⁶ Baedae, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, 281, V-22; Kathleen Hughes, *The Church in Early Irish Society* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1966), 106.

sonrasında Bede'nin Dionysius ilkelerini kullanarak 532 yıllık döngünün tamamını hesaplamasıyla da bu çizelge uzun yıllar Paskalya tarihinin belirlenmesinde önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır.⁴⁷ Ancak zamanla daha modern takvim sistemleri ve hesaplamalar geliştirildiğinde, Dionysius çizelgesi de dahil olmak üzere eski hesaplama yöntemleri yerini daha doğru ve kesin hesaplamalara bırakmıştır. Gregoryen takvimi gibi daha gelişmiş takvimlerin kullanılmaya başlamasıyla Paskalya tarihinin hesaplanması da daha belirgin bir hale gelmiştir. Bu da Paskalya tartışmalarının tarih boyunca evrilen bir konu olduğunu ve farklı hesaplamaların yerini daha güvenilir hesaplamalara bıraktığını göstermektedir.

Sonuç

7. yüzyıla kadar Paskalya tarihini hesaplamak için oldukça karmaşık birçok yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemler Paskalya'nın ne zaman kutlanacağına dair kesin bir kuralın belirlenmesini mümkün kılamamış ve bu nedenle farklı bölgelerde farklı uygulamalar takip edilmiştir. Bu durum da Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren pek çok teolojik ve pratik problemleri beraberinde getirmiştir. Farklı hesaplama yöntemleri neticesinde ortaya çıkan bu tabloda başta Paskalya tarihlerinin yaklaşık bir aya kadar bir farklılık gösterdiği, bunun neticesinde de tüm litürjinin on sekiz hafta boyunca farklı zamanlarda kutlandığı görülmüştür. Bu durum her ne kadar başlangıçta sadece pratik bir zorluk meydana getirmiş gibi gözükse de pratik zorluklardan ziyade, teolojik meselelerin bu tartışmanın en önemli noktası olarak kabul edildiği anlaşılmıştır. Neticede bu çizelgeler pek çok yönden sembolik olarak Mesih'in ölümü, dirilişi ve bunun sonucunda gelen kurtuluş mesajının özünün ihlal edilmesinin önünü açmıştır. İlk dönemlerden itibaren başlayan bu tartışmaların odak noktasında bu problemin olduğu düşünülmektedir.

Ancak 7. yüzyıla gelindiğinde dönemin mevcut kiliseleri de göz önüne alındığında ortak bir tarih belirleme ihtiyacı daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde kiliselerin Paskalya'yı kutlarken farklı tarihler benimsemesinin eskisine nazaran daha ciddi problemlere yol açtığı görülmüştür. Bu problemlerin en belirgin örneğini Britanya adasında bulunan Kelt Hıristiyanları ve Roma Hıristiyanları arasında görmek mümkündür. Tartışmalar öyle bir boyuta gelmiştir ki Paskalya uygulamalarındaki bu farklılığın sapkınlıkla nitelenen bir mesele haline geldiği görülmüştür. En nihayetinde bu ihtilafları sonlandırmak için Whitby Sinodu'nda birtakım kararlar alınmış ve Roma Kilisesi'nin görüşü esas alınarak kısmi bir birliktelik elde edilmiştir.

Konuya Kelt geleneği açısından bakılacak olursa Kelt Hıristiyanlarının, Paskalya tarihini hesaplamak için Romalılardan daha eski bir yöntem

⁴⁷ Steel, *Marking Time*, 122.

kullandıkları ve gerek bu konuda gerekse daha birçok konuda Roma'nın yeniliklerini benimsemedikleri görülmüştür. Bu direncin altında yatan sebebin ise ayrılıkçı bir tutum sergilemekten ziyade kültürel tekdüzeliğe karşı bir muhafazakarlık olduğu söylenebilir. Nitekim Kelt Hıristiyanlığının halkın kültürüne uyum sağladığı; ancak Romalıların, tüm kiliselerden ve halklardan, dayattıkları Romalı kültürel formlara uyulmasını istedikleri bilinmektedir. Bu durumun da Kelt geleneğinin pratiğine ve felsefesine yabancı bir politika olduğu görülmüştür.

Dionysius çizelgesi ile benimsenen ve resmi olarak öne sürülen çözümde hatırlanması gereken belki de en önemli şey, Kilise'nin Paskalya'nın belirlenmesinde astronomi bilimini değil, öncelikle dini disiplini kabul ettiğidir. Neticede bir tarih listesi gereklidir, çünkü Paskalya hareketli bir bayramdır, yani her yıl bir Pazar günü kutlanır, ancak kesin tarih neticede Ay'ın evrelerine bağlıdır. Bazı araştırmacıların da iddia ettiği gibi, Paskalya'nın hesaplandığı Ay, gökyüzündeki Ay, yani gerçek Ay'ın ortalama hareketiyle dönen bir Ay değil, sadece takvim ayıdır. Bu takvim ayı, astronomik gerçeklerden çok az ayrılrsa da, kuşkusuz bir kurgudur.

Paskalya'nın takvim ayna bağlı olması için verilen basit kural takip edilerek Dünya'nın tüm ülkeleri için tek bir tarihin belirlenmesi mümkün olsa da bu durum hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir. Çünkü tarihi belirleyen hesaplama yöntemleri farklı coğrafyalarda farklı şekilde olmuştur. Nitekim ilk Hıristiyan toplulukları, Yahudi takvimine dayalı bir hesaplama yöntemi kullanmışlar, ancak Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesi ve Hıristiyan topluluklarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Batı kiliseleri Hıristiyan takvimine dayalı bir hesaplama yöntemi kullanmaya başlamışlardır. 16. yüzyıldaki Gregoryen Reformu'na kadar neredeyse ana akım Hıristiyan kiliselerin tamamında ortak bir tarihin varlığından söz edilebilse de Doğu kiliseleri bu reforma uyum sağlamayıp Jülyen takviminde kalmaya devam etmişler ve bu takvime dayalı bir hesaplama yöntemini kullanmışlardır. Bu farklı hesaplama yöntemleri, Paskalya'nın hangi tarihte kutlanacağı konusunda günümüzde de farklı sonuçlara yol açmaktadır. Bu nedenle, ortak bir Paskalya tarihi belirlemek için Hıristiyan toplulukları arasında anlaşma sağlamanın oldukça zor bir süreç olduğu sonucuna varılmıştır.

Son yıllarda, farklı Hıristiyan toplulukları arasında diyalogun ve iş birliğinin arttığı, ortak bir Paskalya tarihi belirleme konusunda birtakım çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Nitekim bununla ilgili olarak 1997 yılında, Dünya Kiliseler Konseyi toplantısında tüm Hıristiyanların aynı tarihte Paskalya'yı kutlaması gerektiği vurgulansa da bundan herhangi bir sonuç alınamamıştır. Hıristiyanlar Paskalya'yı hala farklı tarihlerde kutlamaya devam etmektedirler. Buradan hareketle gerek havarî geleneğinin gerekse Kutsal Kitap okumalarının farklı yorumlanmasının, bu birlikteliğin önündeki en büyük engel olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Ambrosius. "Exameron Libri Sex". *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Augustinus. "Epistolae". *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Ayıkıt, Dursun Ali. "Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2010).
- Baedae. *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. ed. Alfred Holder. Mohr, 1882.
- Beda Venerabilis. "De Temporum Ratione". *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Blackburn, Bonnie - Holford-Strevens, Leofranc. *The Oxford Companion to the Year: An Exploration of Calendar Customs and Time-Reckoning*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 1st edition., 1999.
- Brown, Peter. *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity, A.D. 200-1000*. Chichester, West Sussex ; Malden, MA: Wiley-Blackwell, 3rd edition., 2013.
- Butler, Alban. *Lives Of The Saints, With Reflections for Every Day in the Year*. N.Y., Cincinnati [etc.] Benziger Bros., Inc., 1894.
- Charles-Edwards, T. M. *Early Christian Ireland. Cambridge*: Cambridge University Press, 2000. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495588>
- Clavius, Christoph. *Romani Calendarii A Gregorio XIII. P. M. restitviti explicatio S. D. N. Clementis VIII. P. M. Ivssv edita : accessit confutatio eorum, qui Calendarium aliter instaurandum esse contenderunt*. Romae: Zannetti, 1603.
- Corning, Caitlin. *The Celtic and Roman Traditions: Conflict and Consensus in the Early Medieval Church*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Davies, Wendy. "The Myth of the Celtic Church". *The Early Church in Wales and the West: Recent Work in Early Christian Archaeology, History and Place Names*. ed. Nancy Edwards - Alan Lane. Oxford: Oxbow, 1992.
- Declercq, Georges. *Anno Domini: The Origins of the Christian Era*. Brepols, 2000.
- Dionysius Exiguus. "Liber De Pascate Sive Cyclus Paschalis". *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Eusebius Caesariensis. "De vita Imperatoris Constantini". *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Eusebius Pamphilius. "Church History". çev. McGiffert, Rev. Arthur Cushman. *NPNF2-01. Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*. ed. Philip Schaff. New York: Christian Literature Publishing Co.: Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1890.
- Güzeldal, Yasin. "Britanya ve Batı Avrupa'nın Hıristiyanlaşmasında Kelt Manastır Misyonerliğinin Rolü". *Oksident* 4/2 (15 Ocak 2023), 147-172. <https://doi.org/10.51490/oksident.1191191>
- Hannah, Robert. *Greek and Roman Calendars*. A&C Black, 2013.

- Hughes, Kathleen. *The Church in Early Irish Society*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1966.
- Isidorus Hispaliensis. “De Natura Rerum Ad Sisebestum Regem Liber”. *Patrologia Latina*. ed. Jacques Paul Migne. Paris: J.P. Migne, 1862.
- Jones, Charles W. “The Victorian and Dionysiac Paschal Tables in the West”. *Speculum* 9/4 (1934), 408-421. <https://doi.org/10.2307/2850223>
- Katar, Mehmet. “Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması”. *Dini Araştırmalar* 3/8 (01 Haziran 2000), 23-46.
- McCarthy, Daniel. “Sulpicius Severus’s Construction of his 84-year Paschal Table”. *Peritia* 33 (Ocak 2022), 139-158. <https://doi.org/10.1484/J.PERIT.5.131902>
- McCarthy, Daniel. “Easter Principles and a Fifth-Century Lunar Cycle Used in the British Isles”. *Journal for the History of Astronomy* 24 (01 Ağustos 1993), 204. <https://doi.org/10.1177/002182869302400304>
- Mosshammer, Alden A. *The Easter Computus and the Origins of the Christian Era*. Oxford University Press, 2008. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199543120.001.0001>
- Nothafft, C. Philipp E. “Dating the Passion: The Life of Jesus and the Emergence of Scientific Chronology (200–1600)”. *Dating the Passion*. Brill, 2011. <https://brill.com/display/title/20608>
- O’Connell, D. J. “Easter Cycles in the Early Irish Church.” *The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 6/1 (1936), 67-106.
- Steel, Duncan. *Marking Time: The Epic Quest to Invent the Perfect Calendar*. New York Weinheim: Wiley, 1st edition., 2000.
- Stevens, Wesley M. *Cycles of Time and Scientific Learning in Medieval Europe*. Aldershot, Hampshire, Great Britain ; Brookfield, Vt., USA: Routledge, 1st edition., 1995.
- Talley, Thomas J. *The Origins of the Liturgical Year*. New York : Pueblo Pub. Co., 1986. <http://archive.org/details/originsofliturgi0000tall>
- Walsh, Michael (ed.). *Butler’s Lives of the Saints*. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991.
- Wormald, Patrick - Baxter, Stephen. *Times of Bede: Studies in Early English Christian Society and its Historian*. Wiley-Blackwell, 2006. <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=9ace13d797262d111aa94991c3b855f9>
- Zimmer, Heinrich. *The Celtic Church in Britain and Ireland*. çev. A. Meyer. London: David Nutt, 1902.
- World Council of Churches. “Towards a Common Date for Easter”. Erişim 07 Nisan 2023. <https://www.oikoumene.org/resources/documents/towards-a-common-date-for-easter>

